

MINEVIKU LIITAEGADE KASUTUSEST EESTI MURRETES KEELEKONTAKTIDE VALGUSES¹

LIINA LINDSTRÖM, MAARJA-LIISA PILVIK,
MIRJAM RUUTMA, KRISTEL UIBOAED

1. Sissejuhatus

Käesolevas artiklis vaatleme eesti mineviku liitaegade – täis- ja ennemineviku – kasutussagedust eesti murretes, tuginedes eesti murrete korpuse² materjalile. Artiklis vaatleme kasutussageduse seoseid lokaalsete keelekontaktidega, et välja selgitada, kas erinevusi liitaegade kasutussageduses eri murrete vahel saab selgitada pikaajaliste keelekontaktide mõjuga.

Mineviku liitajad – täis- ja enneminevik – on analüütilised ajavormid, mis eesti keelde ja teistesse läänemeresoome keeltesse on tekkinud tõenäoliselt ümberkaudsete indoeuroopa keelte mõjul. P. Ariste (1956) on leidnud, et eeskujuks on olnud eelkõige balti keeled, B. A. Serebrennikov (1959) on rõhutanud, et lisaks balti keeltele on oma täis- ja ennemineviku väljakujunemisel roll olnud ka germaani keeltele. Ka O. Ikola (1960) on mineviku liitaegu pidanud balti keelte eeskujul tekkinuks, ent hiljem germaani keelte mõjul tugevnenud nähtuseks. A. Laanest (1975: 152) mainib samuti balti keeli eeskujuna, ent leiab, et tegemist võib olla ka läänemeresoome keelerühma sisese arenguga; hilisemal ajal on aga nende kasutusviiside väljakujunemisel oma osa mänginud saksa ja rootsi keel. J. Laakso (2001: 191) seob liitaegade väljakujunemise laiemalt koopulakonstruktsioonide tekkega, mis on samuti teiste (peam. germaani) keelte mõju. Seega on uurijatel teatav üksmeel selles suhtes, et liitaegade

---

¹ Artikkel on valminud projekti "Eesti murrete süntaks" (PUT90) raames.

² www.murre.ut.ee/murdekorpus

tekkel eesti keelde on olnud oma roll balti keeltele, ent hilisemas arengujärgus on liitaegade kasutust ja funktsioonide väljakujunemist mõjutanud germaani keeled.

Liitaegade tekkimist on seletatud ka keelte loomuliku arengu tulemusena, grammatisatsioonina. Nii on ka eesti liitaegade teket nähtud universaalse ülekandena aspekti väljendavast *olema*-verbi ja predikatiivina funktsioneeriva *nud*-partitsiibi ühendist ajakategooriasse, kus *olema*-verb ja mineviku partitsiip moodustavad koos lausetuuma. (Metslang 1993) Aspektuaalne kasutus on käibel tänapäevani, seda on nimetatud ka retrospektiiviks, mis väljendab vaatlushetke seisundit kui eelneva sündmuse tulemust (Erelt 2013: 86), nt *Poiss on üllatunud, Koer on surnud*. Konstruktsiooni arengu käigus on *olema*-verb abiverbistunud ning esiplaanile on nihkunud mineviku sündmus, s.t aja väljendamine (Metslang 1993). Tüüpiline perfekt võtab seega minevikusündmuse kokku kõnehetke seisukohalt ning väljendab olukorda, kus minevikusündmus on kõnehetke seisukohalt jätkuvalt oluline (Comrie 1976: 52), nt *Ma olen kuskussi proovinud, mulle see ei meeldi*. Pluskvamperfekt omakorda eristab kõnehetkest vaatlushetke ning asetab selle minevikku (see kajastub *olema*-verbi minevikuvormis), sündmus ise on toimunud enne vaatlushetke (Erelt et al. 1995: 77–79), nt *Ma olin kuskussi juba proovinud, mulle see ei meeldinud*.

Ehkki täis- ja ennemineviku teket on seletatud nii keelesiseses nähtusena kui ka keelekontaktidest tingituna, on keelekontaktid kindlasti mõjutanud täis- ja ennemineviku kasutust ka edaspidi. Näiteks eesti kirjakeeles on täis- ja ennemineviku kasutuses täheldatud erinevate kontaktkeelte (eriti saksa ja vene keele) mõju erinevatel ajaperioodidel (Metslang 1997).

Eesti murretes on mineviku liitaegade kasutust uuritud vähe, on küll mainitud, et saarte murdes esineb liitaegu palju (Lonn & Niit 2002) ning täisminevikku kasutatakse seal üldiselt mineviku funktsioonis (Koit 1963), ent põhjalikumad uurimused puuduvad. Küll aga on murrete vahel erinevusi leitud laiemalt verbiühendite kasutuse osas. Nii on Uiboed (2013), Uiboed jt (2013) vaadelnud erinevaid finiiitse ja infiniitse verbühendeid

murdekorpuse materjalide põhjal (mis on ka käesoleva artikli aluseks) ning leidnud, et läänepoolsetes murretes kasutatakse märgatavalt enam perifrastilisi verbivorme kui idapoolsetes murretes. Erinevate finiiitse ja infiniitse verbi ühendite kasutussageduse põhjal moodustavad läänepoolse rühma kesk-, lääne- ja saarte murre ning (sõltuvalt meetodist) on siia grupeeritud ka rannamurre; neil aladel kasutatakse rohkelt verbiühendeid. Idapoolse rühma moodustavad lõunaeesti murded (Võru, Seto, Tartu, Mulgi) ning ida- ja kirdemurre; neil aladel on läänerrühmaga võrreldes verbiühendite kasutus väiksem. (Uiboaed 2013: 89) Uiboia uurimusse ei olnud *olema* + *nud*-ühendid aga kaasatud ning käesolev artikkel täidab seda lünka.

Artiklis on vaatluse all liitaegade kasutamine eesti murretes murdekorpuse tekstide põhjal. Täis- ja enneminevikku ei ole eristatud, kuna huviorbiidis on eelkõige liitaegade kui analüütilise väljendusviisi levik eesti murretes. Meid huvitab, kas mineviku liitajavormide kasutussageduses on olulisi erinevusi Eesti eri piirkondade vahel, nagu tuli esile Uiboiaia töödest teiste verbiühendite põhjal (Uiboaed 2013; Uiboaed jt 2013). Artiklis vaadeldakse niisiis *olema*-verbi ja *nud*-partitsiibi ühendeid eesti murretes, keskendudes erinevustele kasutussageduses. Tulemusi vaadeldakse seoses keelekontaktidega, mis on eksisteerinud Eesti eri piirkondades eri ajaperioodidel ning mis võivad olla mõjutanud liitaegade kasutamist eesti murretes.

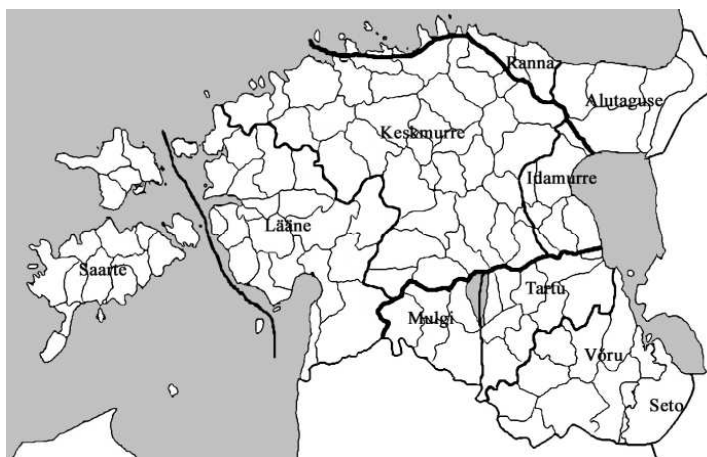
Põhihüpoteesiks on (põhinedes Uiboiaia tulemustele muude verbiühendite kohta), et läänepoolsetes murretes on liitaegade kasutus tekstis sagedasem kui idapoolsetes, s.t läänepoolsetes murretes kasutatakse liitaegu seal, kus idapoolsetes eelistatakse lihtminevikku. Erinevusi kasutussageduses võivad olla põhjustanud kontaktkeeled: lääne pool on olnud pikaajalised kontaktid germaani keeltega (eriti rootsi keelega), ida pool on tugevamad kontaktid läti ja vene keelega.

Järgnevalt tutvustame eesti murrete kontaktkeeli, mis võivad olla olulised täis- ja ennemineviku kasutussageduse varieerumise seletamisel, ning vaatleme lühidalt nende keelte vastavate ajavormide kasutamist.

2. Eesti murded ja keelekontaktid

Eesti murded on traditsiooniliselt jagatud põhjaeesti ja lõunaeesti murderühmaks, mida on peetud ka omaette hõimukeeltest kujunenuteks ning mille vahel on suured erinevused nii häälikulises, morfoloogilises kui ka sõnavaralises plaanis. Põhjaeesti murderühmast on eristatud hiljem kirderanniku murderühm, millel on vanad süstemaatilised erinevused muudest põhjaeesti murretest (Kask 1984). Kirderanniku murderühma sees eristatakse rannamurret ja Alutaguse ehk kirdemurret.

Käesolevas töös kasutame murdeõpikus (Pajusalu jt 2009) esitatud murdejaotust, mis on olnud aluseks eesti murrete korpuse murdejaotusele. Peamise erinevusena murdeõpikus on Võru murdest eristatud Seto murre; murdeõpikus käsitletakse Seto murderühma Võru murde koosseisus (Pajusalu jt 2009). Vähe-malt süntaktiliste joonte käsitluses on see eristus olnud õigustatud, kuivõrd Seto on osutunud muust Võru murdest oluliselt erinevaks mitmete süntaktiliste joonte poolest, vt nt (Uiboed 2010; Lindström, Uiboed & Vihman 2014; Lindström, ilmu-mas).

Kaart 1. Eesti murdejaotus eesti murrete korpuses.

Lisaks pärinemisele erinevatest hõimukeeltest on eesti keelt ja selle väljendusvahendeid mõjutanud eri ajaperioodidel mitmed ümberkaudsed keeled. Keelekontaktide mõju eesti morfosüntaksile on vaadeldud peamiselt seoses kahe keeleliiduga (*Sprachbund*): Läänemere keeleliiduga (vt nt Dahl, Koptjevskaja-Tamm 2001) või Euroopa keeleliiduga, millele iseloomulikke nähtusi võetakse enamasti kokku mõiste alla “standardne euroopa keskmine” (*Standard Average European*) ehk lühendatult SAE (Haspelmath 2001). Eesti keeles levinud SAE joonte kohta vt ülevaadet (Metslang 2009). SAE joonte vahendajana eesti keelde on küllap suurim roll saksa keelele (nii alam- kui ülemsaksa), mis on pikka aega olnud piirkonnas valitseva klassi keel. Saksa keele mõju eesti keelele on olnud pidev alates 13. sajandist kuni 20. sajandi alguseni ning see on mõjutanud eesti keelt väga erinevatel keeletasanditel. Muuhulgas on see tõenäoliselt mõjutanud ka täis- ja ennemindeviku kasutusfunktsioone eesti keeles (Metslang 1997). Samas on raske öelda (vähemalt varasemate uurimuste põhjal), kas saksa mõju eesti murretele on olnud ühtlane või leitud alasid, kus saksa mõju on olnud nõrgem. Üks ala, kus saksa mõju on ilmselt olnud nõrgem, on Kagu-Eesti (Seto ala), mis on olnud pikalt Pihkva mõjusfääris.

Tugeva mõjuga eesti keelele on olnud Läänemere keeleliit, kuhu kuuluvad Läänemere ümbruse keeled. Enamasti mainitakse keeleliitu kuuluvate keelte hulgas läänemeresoome keeli, vene keelt, balti keeli (läti ja leedu), germaani keeli (eriti rootsi, saksa ja alamsaksa) ja muid piirkonnas kõneldavaid keeli, vt ülevaadet (Koptjevskaja-Tamm & Wälchli 2001). Läänemere keeleliitu on peetud väga kompleksseks ja keerukaks keeleliseks koosluseks, sest selle sees on täheldatud paljude üksikute keelte vastastikuseid mõjutusi, ent puudub üks domineeriv keel, mis oleks kõiki teisi oluliselt mõjutanud. Nii ei leidu ühtegi isoglossi, mis oleks olemas kõigis keeleliidu keeltes, vaid erinevad isoglossid hõlmavad erinevaid keeli keeleliidu sees, ulatudes sageli ka keeleliidust väljapoole. (Koptjevskaja-Tamm & Wälchli 2001: 626, 728–732). Eesti keel kuulub Läänemere keeleliidu idaossa, mille tuumosa moodustavad balti keeled, läänemeresoome keeled ja

slaavi keeled (eriti vene). Kuigi need kuuluvad eri keelkondadesse, on just nende keelte vahel leitud morfosüntaktilisi sarnastumisnähtusi (vt nt Dahl & Koptjevskaja-Tamm 2001, Seržant 2015, Seržant 2012, Vaba 2011, Klaas-Lang & Miina Norvik 2014 jne.)

Eespool mainitud uurimustele on iseloomulik, et vähemalt morfosüntaktilisi jooni käsitledes vaadeldakse eesti keelt ühe tervikuna ega võeta arvesse varieerumist selle sees. Samas on eesti keeles hulgaliselt nähtusi, mille puhul näeme suuri erinevusi murrete vahel, mis on seletatavad lokaalsete keelekontaktidega. Samalaadsed muutused võivad olla seotud erinevate kontaktkeelte mõjuga. Nii on näiteks leitud, et rootsi keele mõjul on rootsi kontaktaladel suurenenud nominatiivse subjekti kasutus partitiivi asemel (Juhkam 1998; 2012), ent sama on täheldatud ka vene-eesti kakskeelsel alal Iisaku piirkonnas (Must 1965). Rootsi keele mõjul on suurenenud ka nominatiivi kasutamine objekti käändena (Juhkam 1983), ent ka sama on toimunud ka Iisakus (Must 1965). Seega võivad samalaadsed nähtused ilmuda mitmes piirkonnas, ent mõjukeel olla erinev. Lokaalsed kontaktid võivad mõjutada eripäraste konstruktsioonide levikut väikeses piirkonnas (nt refleksiivse objektiga konstruktsioonid rootsi keele kontaktalal (Juhkam 2009), ent võivad mõjutada ka konstruktsiooni produktiivsust ja kasutussagedust (nt 3. isiku imperatiivivormi kasutamine kaalutlusküsimustes Kihnus kontakti tulemusena liivi ja läti keelega, vt Kehayov, Lindström & Niit 2011).

Eesti murrete puhul on olulisemateks kontaktkeelteks, millel on selge piirkondlik levik ja pikaajaline kontakt ning teadaolevalt kakskeelsete inimeste olemasolu piirkonnas, rootsi, läti, vene ja vadja keel, vähemal määral ka soome, isuri keel ja liivi keel. Järgnevalt võetakse lühidalt kokku lokaalsed kontaktid eesti murrete ja naaberkeelte vahel, mis võivad mõjutada muuhulgas ka täis- ja enneminiviku kasutussagedust. Et loetletud keeltest liivi keele mõju on kõige raskem hinnata, kuna liivi keel ise on tugeva läti mõju all olnud, jääb see seetõttu lähema vaatluse alt välja.

Rootsi keel. Kontaktid rootsi keelega ja üldse Skandinaavia keeltega on väga vanad. Seoses rootslaste siirdumisega Eesti lääne- ja põhjarannikule on kontaktid eesti keelega muutunud aga tugevaks ja püsivaks, sellest annavad märku nii laensõnade hulk kui ka vastastikused mõjutused häälduses ja morfosüntaksis (Juhkam 1998). Eestirootsi asustust on dateeritud juba 12.–13. sajandist, ränded toimusid eri aegadel ja paljudest kohtadest (Juhkam 1998: 12). Ulatuslik asustus tekkis keskaja vältel, kõige laiem oli see XV sajandil, ulatudes Ruhnust Mahuni (Viru-Nigula kihelkond), kusjuures Ruhnust Viimsini oli asustus peaaegu kompaktne (Juhkam 1992). Viimase 200 aasta jooksul (kuni II maailmasõjani, kui eestirootslased lahkusid Rootsi) on asu-alad olnud üsna muutumatud: Läänemaal Vormsi, Noarootsi, Riguldi, Osmussaar; Harjumaal Vihterpalu, Kurkse, Pakri saared, Tallinn; Ruhnu saar. Eesti ja rootsi murdekontaktid puudutasid seega eelkõige saarte ja läänemurde ala (peamiselt Läänemaa rannikukihelkonnad), samuti Harjumaal loodeosa (Risti, Harju-Madise, Keila) (Juhkam 1998: 26–29).

Vene keel. Vene keele mõju on olnud kõige pikemaajalisem Kagu-Eestis, mis on olnud pikalt Pihkva mõjusfääris ning kus kontaktid venelastega on olnud pidevad. Enim vene mõjusid on leitud Seto alal, see väljendub nii ainelises kultuuris, leksikaalsetes laenudes (Must 2000: 9) kui ka häälduses (Pajusalu 1999) ja grammatikanähtustes (Kask 1984: 27).

Tihedad pikaajalised kontaktid on toimunud ka Alutaguse Iisaku alal, kus 17.–18. saj kujunes välja vene-eesti kakskeelne elanikkond. (Must 1965; 2000) Peipsi läänerrannikul on olnud pikaajaline vene asustus alates 16. saj lõpust, kui siia tuli arvukalt venelasi. 17. saj lõpul oli juba olemas enamik praegustest küladest. 18. sajandil lisandusid vanausulised ning Peipsi senised eesti rannakülad muutusid vene küladeks. (Must 2000: 8)

Läti keel. Eesti-läti keelekontaktid on olnud väga pikaajalised ning kahe keele vahel on hulgaliselt paralleele, mis on kas otsekontaktide või laiemalt Läänemere keeleliidu tagajärg. Otse-ne läti mõju avaldub kõige tugevamini keelesaartel ja piiriäärsetel murdealadel (Vaba 2011). L. Vaba andmetel on enim läti

laensõnu leitud Võru ja Mulgi murde alal, aga ka Saardes ja Häädemeestel. Häädemeeste lõunaosas on olnud eesti-läti segaasustus nagu ka Lõuna-Eestis Harglas. Lätimõjuline ala ulatub Rõuge lääneossa, Urvastesse ja Sangastesse. Samuti on Setos ja Vastseliinas registreeritud läti laensõnu, mida mujal pole, tiheda kontaktalana tuleb esile eriti Misso ümbrus. Läti siirdlaste vahetu keele- ja kultuurimõju siiski päris Setuni pole ulatunud, sest lätlaste kolonisatsioon oli levinud põhiliselt vene asustusega Setomaa lõunaosas (Laura ümbrus). (Vaba 1997)

Saarlaste ja lätlaste vahel on aset leidnud kontaktid, mida on kirjeldatud ka kui Irbeni väina ümbruse keeleliitu, nn Kurakurgu keeleliitu – nimelt on leitud ühisjooni Saaremaa lääneosa kihelkondade (Jämaja, Anseküla, Kihelkonna), Lääne-Hiiumaa, läti Dundaga murraku, Ruhnu rootsi keele ja liivi keele vahel. Võimalik, et liivi keel on olnud vähemalt sõnavara osas vahendajakeeleks. (Vaba 1997: 475–479)

Vadja, soome ja isuri keel. Vadja keele mõju avaldub nii idamurdes (Univere 1988, Pall 1982) kui ka kirderanniku murderühmas, eriti selle idaosas (s.t kirde- ehk Alutaguse murdes). Idamurde vadjapärasusi on seletatud otsese vadja kontaktidega, mis on tekkinud vadjalaste immigratsiooni tulemusena. (Pall 1982) Kirde- ja rannamurde ning vadja keele ühisjooni loetleb P. Alvre (2000), sh mainib ta paljusid häälikulisi ja grammatilisi ühisjooni.

Keeruka kontaktalana on välja toodud eriti Vaivara kihelkond: Vaivara idaosal on olnud kokkupuuteid mitmete teiste läänemeresoome keeltega – vadja, isuri ja ingerisoomi, sest isuri-vadja-soome külade segaala algab kohe peale Narva jõge. (Ariste 1962) Vaivara murrakus on ingerisoomi ja isuripärasustega alaks peetud Udria, Puhkova, Riigi- ja Kudrukiüla keelekasutust. (Suhonen 2000) Soomepärasusi on täheldatud kõige enam lisaks Vaivarale veel Kuusalus. (Norvik 2000)

Idapoolseid läänemeresoome keeli on nähtud ka mitmete venepärasuste vahendajana (Must 2000: 577)

3. Perfekt (ja pluskvamperfekt) kontaktkeeltes

Järgnevalt vaatleme liitaegade kasutust kontaktkeeltes, et välja selgitada võimalik mõju eesti murretele.

Rootsi keel. Tänapäeva rootsi keeles kasutatakse peamiselt perfekt, milles abiverbiks on *ha(va)*-verb ('omama', ingl. *have*) ning põhiverb on supiinivormis, mis keeleajalooliselt on perfektivse partitsiibi kesksoo vorm (Dahl 1995: 61), näited (1)–(2). Lisaks sellele on piiratumalt kasutusel ka *vara*-verbist ('olema') ja perfektivsest partitsiibist moodustatud perfektitaoline konstruktsioon (3), millel on tänapäeva rootsi keeles põhiliselt resultaatiivne funktsioon. Vanemas rootsi keeles on *vara* 'olema' abiverbina olnud palju laialdasemalt kasutuses kui tänapäeval, samuti oli selle kasutus vähem piiratud. (Larsson 2009: 156) *Vara*-verbiga moodustatud perfekt järkjärguline kadu rootsi keeles on seotud *ha(va)*-verbiga moodustatud perfekt väljakujunemisega: *vara* 'olema' domineeris 17. sajandini, ent oluline muutus kasutussageduses toimus millalgi 17. – 18. sajandi vahetusel, sellest ajast on *ha(va)*-perfekt oluliselt sagedasem. (Larsson 2009)

(1) *Han har kommit hit.* (Larsson 2009: 144)
tema:M omama:PRS tulema:SUP siia

'Ta on tulnud siia.'

(2) *Artikeln har blivit färdig.* (2009: 144)
artikkel:DEF omama:PRS saama:SUP valmis:SG

'Artikkel on saanud valmis.'

(3) *De är redan anlända.* (2009: 272)
nemad olema:PRS juba saabuma:PTCP.PL

'Nad on juba saabunud.'

Seega on rootsi keeles välja kujunenud nn HAVE-perfekt ehk possessiivne perfekt, mis on Euroopa keelealale iseloomulik nähtus (Haspelmath 2001, Heine & Kuteva 2006), ent varasem *olema*-perfekt on teataval määral säilinud. Ka eestirootsi murretes on *ha(va)*-perfekt oluliselt sagedasem kui *vara*-perfekt (Henrik Rosenkvist, isiklik teade). Kuivõrd rootsi keeles kasutatakse perfekt (ja pluskvamperfekt) sageli ning selle kasutusala on lai,

võib oletada, et kontaktid rootsi keelega on suurendanud liitaegade kasutust ka kontaktalal.

Vene keel. Vene keeles ei ole spetsiaalset vormi perfekti (ja pluskvamperfekti) jaoks, on vaid üks finiiitne minevikuaeg, mis keeleajalooliselt on partitsiibi tunnus (Tommola 2000: 442). Üldine minevikuaeg on kasutusel ka valdkondades, kus muud keeled kasutavad perfekti või pluskvamperfekti. Perfekt on aga olemas olnud vanaidaslaavi keeles (4), kus see moodustati koo-pula ja partitsiibi abil.

(4) Vana idaslaavi (Tommola 2000: 459)

časť post-a preminu-l-a est'
osa paast-GEN mööduma:PFV-PTCL-F COP
'Osa paastuajast on möödunud'

Vene keeles seega aktiivis täis- ja enneminevikuvorme kasutusel ei ole, selle asemel kasutatakse üldist minevikuaega. Seetõttu võib oletada, et vene keele kontaktalal on vene keele mõjul tendents täis- ja ennemineviku asemel kasutada lihtminevikku ning mineviku liitaegade kasutus on vähenenud võrreldes teiste aladega.

Läti keel. Tänapäeva läti keeles moodustatakse perfekt sarnaselt eesti keelega abiverbi *būt* 'olema' ja mineviku aktiivi partitsiibi abil, seega põhimõtteliselt samade vahenditega kui eesti keeles (5). Seejuures ühildub partitsiip subjektiga arvus ja soos. Abiverb võib olla nii oleviku-, mineviku- kui ka tulevikuvormis. Oleviku perfekti korral (abiverb on olevikuvormis), kui subjekt on ainsuse 3. isik, võib abiverb ka lausest välja jääda. (Kalnača 2015: 82)

(5) Läti (Kalnača 2015: 82)

Šodien Bille ar vecomāti
täna Bille koos vanaema:INS.F
ir gājušas ilgi.
olema.PRS.3 kõndima:PTCP.PST.F kaua
'Täna on Bille koos vanaemaga pikalt kõndinud'

Läti perfekti ja pluskvamperfekti kasutamist on peetud üsna sarnaseks eesti keelega. Seetõttu võib oletada, et kontaktalal on

täis- ja ennemineviku kasutus enam-vähem samasugune kui eesti keeles üldiselt või pisut kõrgem.

Soome, vadja ja isuri keel. Läänemeresoome keeltes moodustakse täis- ja enneminevik ühtmoodi *olema*-verbist ja mineviku partitsiibist, nii on see ka lähimates läänemeresoome kontaktkeeltes – vadja, isuri ja soome keeles. Isuri keeles on mineviku partitsiibil spetsiaalne mitmusevorm sarnaselt soome keelega (Laanest 1986: 146), ja eesti kirde- ja rannamurdega (Must 1987: 279), nt isuri: *mees oli hänen lagand* ‘mees oli ta maha jätnud’, *ollid ottaned* ‘nad olid võtnud’ (Laanest 1986: 132); Jõelähtme: *naised olite kilkaned ja kisendaned* ‘naised olid kilganud ja kisendanud’.

Vadja keele kohta on väidetud, et seal kasutatakse liitaegu siiski suhteliselt harva, selle asemel domineerib lihtminevik. (Ikola 1960) Kuigi selle kohta täpsed andmed puuduvad, võib seda märgata ka eesti murrete korpusesse lisatud vadja tekstidest.

Soome keele kohta on Ikola väitnud, et ajasüsteemi (sh täis- ja ennemineviku) kasutusfunktsioonide väljakujunemisele varem kirjakeeles on mõju avaldanud rootsi keel. (Ikola 1960) Samas on Piibli tõlgete uurimisel selgunud, et esimestes soome keelde tõlgitud Uue Testmendi tekstides (1776, langeb suuresti kokku Agricola tõlkega 1545) esineb perfekti oluliselt harvem kui rootsi keeles ning ka perfekti kasutusala erinevad tugevalt rootsi perfektist; rootsi omakorda esindab pigem tüpoloogiliselt “tavalist” perfektikasutust. (Dahl 2014)

Kuivõrd nii vadja, isuri kui soome keeles on täis- ja enneminevikuvormid sarnased eesti keelega, võib oletada, et kontaktid nende keeltega ei mõjuta oluliselt täis- ja ennemineviku kasutust kontaktalal.

4. Liitaegade kasutussagedus eesti murretes

4.1. Materjal ja meetod

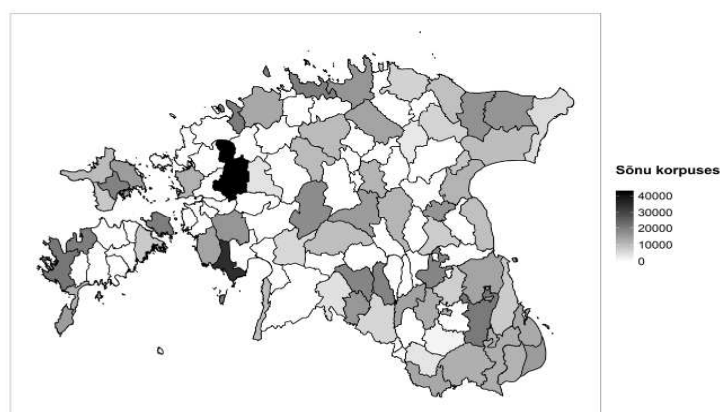
Käesolev uurimus toetub eesti murrete korpuse sagedusandmetele. Sageduse roll ja mõju keelenähtuste kujunemisele ja muutumisele on viimastel kümnenditel uuritud üsna palju (vt nt (Arppe jt 2010, Divjak & Gries 2012, Gries & Divjak 2012). Sageduse olulisust keelesüsteemi kirjeldamisel on rõhutanud kasutuspõhised keelekäsitlused (Barlow & Kemmer 2000, Bybee 2010) ja on leitud, et sageduse mõjud ilmnevad keelesüsteemi igal tasandil (Bod, Hay & Jannedy 2003). Sagedusandmete olulisust on rõhutatud ka keele varieerumise ja muutumise kontekstis (Bod, Hay & Jannedy 2003: 3) ja ka murdesüntaksialastes töödes: süntaktilist varieerumist on üldiselt peetud nähtuseks, mille puhul me ei saa sageli teha selgeid kategooriaalseid eristusi (nähtus x esineb, y mitte), vaid pigem eristada tüüpilist ebatüüpilisest sageduse põhjal (Kortmann 2010). On leitud, et tekstisagedused peegeldavad keeletaju paremini kui traditsiooniliselt dialektoloogias kasutatavad atlasandmestikud (Szmrecsanyi 2013: 4). Samuti on sageduse olulisust rõhutatud seoses keelekontaktidega: tihti osutab just sagedus, et mingi nähtus on piirkondlikult tingitud, ja kuigi nähtust võib esineda laiemalt, on ta väljaspool vaadeldavat kontaktide ala oluliselt väiksema kasutussagedusega (vt Koptjevskaja-Tamm ja Wälchli 2001: 627).

Artiklis vaatleme täis- ja ennemindeviku kasutussagedust eesti murrete korpuse tekstides ning asetame need keelekontaktide valgusse: vaatleme, kas erinevused sagedusandmetes võivad olla seotud lokaalsete keelekontaktidega.

Eesti murrete korpus koosneb põhiosas 1960–1970ndatel salvestatud suulistel murdeintervjuudel. Informantideks on olnud peamiselt vanemad inimesed, kelle keelt on hinnatud kui vanapäraselt murdekeelt. Uurimismaterjal on kogutud eesti murrete korpuse morfoloogiliselt märgendatud osast. Materjali kogumise hetkel (01.10.2014) sisaldas morfoloogiliselt märgendatud korpus 834 311 sõna.

Andmestik on kogutud automaatselt statistikaprogrammi R skriptidega (R Development Core Team 2013). Materjal on välja otsitud *olema*-verbi lemma järgi, mille jaoks oleme arvestanud konteksti seitse sõna vasakule ja paremale. Lisaks on otsingu käigus ära märgistatud, kas selles kontekstiaknas esineb *nud*-partitsiibi vormis verbe. Sellistele kriteeriumitele vastas korpus 13 385 kontekstiüksust, mille vaatasime üle käsitsi ning eemaldasime materjalist kõik juhtumid, mis polnud mineviku liitajad. Kontrolli järel jäi materjali alles 6242 täis- või enneminevikku sisaldavat lausungit.

Kuna murdekorpus ei ole tekste kõigist Eesti kihelkondadest, on materjal lünklik. Kaardil 2 oleme esitanud kihelkonnad, kust on käesolevasse analüüsi materjali kaasatud. Tumedamad alad osutavad aladele, kust on rohkem materjali, heledamad alad nendele piirkondadele, kust on vähem materjali. Valged alad tähistavad kihelkondi, mis pole korpuses esindatud.

Kaart 2. Kihelkonnad, kust materjal on kaasatud³.

³ Kaartidel on erinevalt traditsioonilisest murrakute jaotusest (mis põhinevad kihelkondadel) eristatud Seto murrakud: Põhja-Seto, Ida-Seto ja Lääne-Seto.

Käesolevas uurimuses vaatleme *olema*-verbi ja *nud*-partitsiibi ühendite kasutussagedust. Me ei ole eristanud kõneviise ning ajavorme (täis- või enneminevik). Samuti ei ole me eristanud täis- ja ennemineviku erinevaid funktsioone. Eraldi oleme siiski vaadelnud jaatust-eitust (vt p. 5).

Oleme andmeid analüüsinud kolmel tasandil: murrete, kihelkondade ja külade kaupa. Kuna murded on korpuses erineval määral esindatud, s.t mõnest murdest on rohkem ja teisest vähem sõnu, siis selleks, et sellist materjali ebahütlust tasandada ning andmed omavahel võrreldavaks teha, on sagedusandmed normaliseeritud. On tõenäolisem, et 100 000 sõna puhul tuleb uuritavat konstruktsiooni sagedamini esile kui 50 000-sõnalisest algmaterjalist. Normaliseerimine aitab selliseid kõikumisi ühtlustada. Esimeses kahes analüüsis oleme andmed normaliseerinud korpuse keskmise suuruse põhjal.

4.2. Tulemused

4.2.1. Murded

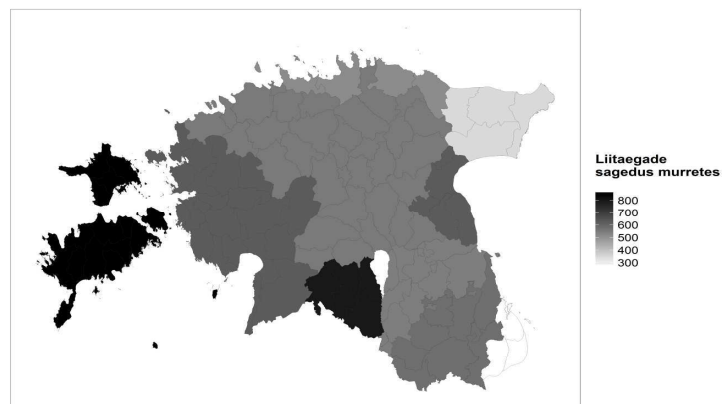
Esmalt vaatame liitaegade kasutust murde tasandil. Tabel 1 esitab uuritud konstruktsioonide absoluut- ja normaliseeritud sagedused. Selles analüüsis on konstruktsiooni esinemissagedused summeeritud ühe murde piires, s.t kokku on loetud kõik esinemiskorrad kihelkondades, mis kuuluvad vastavasse murdealasse. Kuna materjali hulk eri murretest oli erinev, on korpuste võrdlemiseks sagedused normaliseeritud (alam)korpuse keskmise suuruse põhjal. Normaliseeritud sagedused seega osutavad, milline oleks liitaegade kasutussagedus, kui kõigist murretest oleks analüüsi kaasatud võrdsel määral teksti.

Nii tabeli kui ka kaardi põhjal näeme, et eriti kõrge on liitaegade kasutussagedus saarte ja Mulgi murdes, samas kui Seto murdes on see kõigi teiste murrete võrdluses üsna madal. Sagedus on madal ka kirdemurdes.

Murre	Sõnade arv alamkorpuses	Absoluutne sagedus	Normaliseeritud sagedus
IDA	45280	339	625
KESK	130086	860	552
KIRDE	47660	193	338
LÄÄNE	154400	1157	625
MULGI	63516	617	810
RANNA	51667	316	510
SAARTE	166898	1723	861
SETO	39175	123	262
TARTU	65591	428	544
VÕRU	70038	486	579

Tabel 1. Liitaegade kasutuse absoluutne ja normaliseeritud sagedus murrete kaupa.

Kaart 3 esitab sama andmestiku ruumilisena. Tumedamad alad tähistavad kõrgemat sagedust ning heledamad madalamat sagedust.

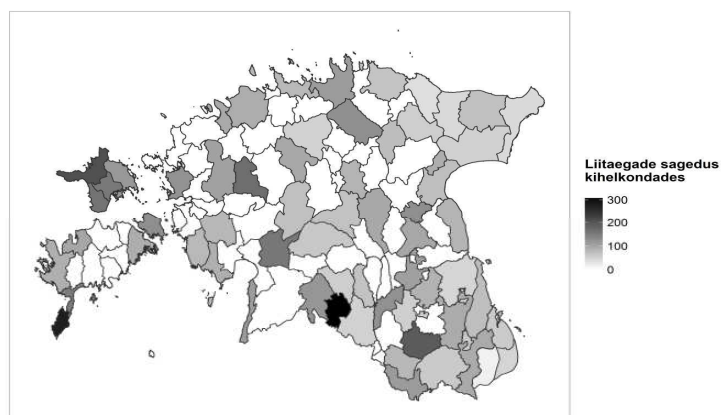

Kaart 3. Liitaegade kasutussagedus murretes.

4.2.2. Kihelkonnad

Selles analüüsis liigume väiksema üldistustasandi poole ning vaatame *olema* ja *nud*-ühendite esinemissagedusi kihelkondade kaupa. Ühtsema pildi saamist takistab murdekorpuse materjali lünklikkus, nimelt pole korpuses lindistusi kõigist kihelkondadest ning seetõttu tekivad kaardil n-ö valged alad, mis viitavad sellele, et vastavast kihelkonnast pole materjali või on selles kihelkonnas vaadeldava konstruktsiooni sagedus väga madal. (Vt ka kaarti 2).

Järgnevalt vaatamegi normaliseeritud sagedusi, kuid sel korral oleme normaliseerinud kihelkondade keskmise sõnade arvu põhjal. Kaardil 4 ei näe me väga selgelt eristuvaid suuremaid alasid, kuid sarnaselt murrete kaardiga on siingi konstruktsiooni kõrgem esinemissagedus saartel, eriti Hiiumaa lääne- ja Saaremaa edelaosas. Teistel aladel on liitaegade kasutussagedus kõrgem Karksi kihelkonnas Mulgi murde alal ning Urvastes, mis kuulub Võru murde piirkonda.

Kaart 4. Liitaegade kasutussagedus kihelkondade kaupa.

4.2.3. Külad

Edasi analüüsisime materjali küla tasandil, kuid nüüd ei kasuta me enam normaliseeritud sagedusi ja sageduskaarte, vaid esitame materjali kontuurkaardil. Kaart 5 esitab pildi uuritavate andmete geograafilisest jaotumisest küla tasandil. Rohkem jooni on koondatud piirkonda, kus konstruktsiooni sagedus on kõrgem, samuti illustreerivad sagedust värvid: mida punasem on ala, seda rohkem on selles piirkonnas meie materjalis andmepunkte ehk liitajavormide kasutusjuhtumeid. Kaardilt näeme, et näiteks Saaremaa edelaosas on liitaegade kasutus väga kõrge ning Saare- ja Hiiumaalt levib nende kasutus üsna ühtlaselt ida poole. Teine suurem tuumala moodustub Mulgi murde aladel Karksi kihelkonna küladest, kus on samuti kõrge liitaegade kasutussagedus, ja levib sealt ida poole.

Kaart 5. Külade kontuurkaart.

4.2.4. Keelekontaktid ja liitaegade kasutus: kokkuvõte

Kolme kaardi andmeid kokku pannes võime näha, et erinevused liitaegade kasutussageduses on vähemalt osaliselt selgitatavad kontaktkeelte mõjuga. Liitaegade suhteline kasutussagedus on kõrgem aladel, kus kontaktid rootsi keelega on olnud tugevamad ja pikaajalisemad. Üheks selliseks alaks on saarte murre üldiselt, eriti aga Saaremaal Sõrve säärel ning Hiiumaa lääneosas. Kihelkondade kaardil (kaart 4) näeme, et tervel Hiiumaal on liitaegade kasutussagedus küllalt kõrge, ent eriti tuleb esile Reigi kihelkond, kus on olnud ulatuslik rootsi asustus. Ka läänemurde alal on võrdlemisi kõrget kasutussagedust võimalik selgitada rootsi keele mõjuga, ehkki pikaajalise rootsi asustusega alasid ei ole analüüsi kaasatud. Kontuurkaardil (kaart 5) tõusevad kergelt esile ka Harju-Madise ja Keila kihelkonna külad, mis on samuti olnud rootsi keele kontaktalad.

Üllataval kombel tõuseb materjalist väga tugevalt esile Mulgi murre kui kõrge liitaegade kasutussagedusega piirkond. Kaartidel 4 ja 5 näeme, et eriti kõrge on liitaegade kasutussagedus Karksi kihelkonnas. Kas põhjuseks võib pidada läti keele mõju, pole päris selge – muul kontaktalal liitaegade sagedus nii selgelt esile ei tule. Siiski on sagedus suhteliselt kõrge ka Hallistes, Rõngus ja Urvastes, seega pole küsimus vaid ühes kihelkonnas (vt kaarte 4 ja 5). Seetõttu võib oletada, et liitaegade kasutussagedust on soodustanud kontaktid läti keelega, kus analoogiline konstruktsioon on olemas.

Kaks piirkonda tõusevad teiste hulgast esile kui eriti madala liitaegade kasutussagedusega piirkonnad: seto murre ja kirde-ehk Alutaguse murre. Seto puhul on madal kasutussagedus seletatav pikaajaliste kontaktidega vene keelega, kus vastavaid ajavorme ei ole. Teisel vene keele kontaktalal – idamurdes – aga kasutatakse liitajavorme suhteliselt sageli (kaart 3). Kuna kontaktid vene keelega on idamurdes hilisemad ning piiratumad, võib see olla põhjuseks, miks selles piirkonnas vene keele mõju liitaegade kasutussageduses ei peegeldu.

Kirdemurret iseloomustasime kui kontaktala ühelt poolt vene keelega (eriti Iisaku kihelkonnas, vt Must 1965), teisalt kui kontaktala teiste läänemeresoome keeltega (vadja, isuri, soome). Liitaegade kasutussagedus kirdemurdes on suhteliselt väike, ent raske on hinnata, kas see on põhjustatud kontaktkeeltest või millestki muust, sest samal viisil moodustatud liitajavormid on neis läänemeresoome keeltes olemas. Samas on idapoolsemate läänemeresoome keelte kohta väidetud, et liitaegu kasutatakse seal suhteliselt vähe. (Ikola 1960) Võimalik, et siin on tegu kaudse vene mõjuga, mida on vahendanud idapoolsed läänemeresoome keeled. (Seda on muude nähtuste puhul maininud Must 2000: 577.)

Seega võib öelda, et keelekontaktid on ilmselt mõjutanud liitaegade kasutussagedust eesti murretes, seda eriti selgelt saarte murde alal. Teiselt poolt ei tohi unustada, et keelelised, eriti süntaktilised nähtused ei ole üldiselt selgepiirilised ja seotud väikesete aladega; nende kasutus on kujunenud pika aja jooksul ning selle käigus on nii kontaktide olemus kui intensiivsus võinud korduvalt muutuda. Seepärast ei saa väikese ala keelelisi kontakte siduda konkreetse keelenähtusega päris üksüheselt; olulisem on kasutussageduse tõus mingis piirkonnas laiemalt (murde tasandil). Samuti ei ole praeguses analüüsis arvesse võetud pikaegset saksa keele mõju, mis on võinud samamoodi soodustada liitaegade kasutust, ent kuna meil ei ole andmeid selle kohta, millises piirkonnas saksa mõju võib olla suurem või väiksem kui mujal, ei ole sellega praegu arvestatud.

Lokaalsete keelekontaktide puhul loeb kahtlemata ka kontaktide vanus ja intensiivsus. Pidevad kontaktid rootsi keelega on Eesti rannikul olnud püsivad alates 12. sajandist (või varemgi), saartel 14.–15. sajandist (Sedrik 1999), samuti on teada intensiivsed ülemerekontaktid juba varasemastki ajast. Liitaegade kasutussageduse tõus saartel ja Lääne-Eestis on seega pikaajaliste kontaktide tulemus. Ka kontaktid vene keelega on Seto alal pikaajalised, ent näiteks Peipsi-äärses idamurde alasse jäävas piirkonnas oluliselt lühemaajalised. Võimalik, et see selgitab, miks liitaegu neis kahes piirkonnas nii erineval määral esineb. Teine

võimalik selgitus aga ühendab Seto murde pigem kirdemurdega – võimalik, et mõlemad alad on olnud hoopis vähem mõjutatud saksa keelest kui teised Eesti piirkonnad.

5. Mis on sageduse tõusu taga?

Kasutussageduse üldine tõus mingis kindlas piirkonnas võib olla seotud ka teatud kasutusviisiga, mis selles piirkonnas domineerib. Käesolevas materjalis tõusis sageduse põhjal esile kaks piirkonda: Mulgi murre (eriti Karksi) ja saarte murre. Mõlemas piirkonnas on kasutussagedus seotud perfekti erinevate kasutusviisidega.

Karksi tekstides on silmatorkavalt palju kvotatiivses funktsioonis kasutatud perfekti ja pluskvamperfekti (6), mis väljendavad evidentsiaalsust (teate vahendatust) ning on iseloomulikud eelkõige vahendatud narratiivsele tekstile.

(6) *miu vanaemä olli elänu* (.) *vanast`Püüggle Savimäel ja* (.) *olli asuten`sõnna`endel* (.) *maja tetä ja* (...) *miu vanaesä ollu`Püüggle`mõisa`tistläär`sõss olli ant tall sõnna* (.) *maja* (.) *ehitemisess väikke ase ja maad ka manu* (...) *selle palgass et ta ss`mõisa kolm`päevä`mõisa`tistläär`olli* (...) *ja siss* (.) *miis käünü`mõisan ikki tühiin ja sõss naine ol`lännu jälle* (.) *vanaesä kodu lina`kakme* (...) (Karksi)

Kvotatiivse kasutuse rohkus võib olla seotud sellega, et murdekorpus on Karksi kihelkonna tekstide hulka sattunud keskmisest enam narratiivseid tekste (muistendid, pärimused); lisaks on Karksi materjalis kaks P. Ariste poolt 1938. a tehtud salvestust, kus on samuti peamiselt narratiivsed tekstid. Seetõttu võib kasutussageduse tõus olla seotud narratiivsete tekstide rohkusega ning narratiivide rohkus motiveerib kvotatiivse perfekti ja pluskvamperfekti kasutussageduse kasvu. Kuna perfekti ja pluskvamperfekti eri funktsioone ei ole uurimuses eristatud, ei ole siiski paraku võimalik arvuliselt välja tuua, kas Karksis (või Mulgis laiemalt) on liitaegade kasutamine kvotatiivses funktsioonis sagedasem kui mujal. Kvotatiivset perfekti ja pluskvam-

perfekti leidub ka mujal; samuti on kogu Eesti alal levinud (finitiseerunud) *nud*-partitsiibi kasutamine samas funktsioonis, s.t evidentsiaalses kasutuses (7). Seega ei seleta kvotatiivse kasutuse rohkus siiski lõpuni täis- ja ennemineviku kasutussagedust Mulgi (eriti Karksi) tekstides, sest samas funktsioonis on kasutusel ka *nud*-partitsiip ükski; seda nii eesti murretes kui kontaktkeeles läti keeles (Muižniece, Metslang & Pajusalu 1999).

(7) ja *tulnus* = *sõss haina ruga* (.) *lävest `sisse ja `astno sinnäq sängü `ette ja ütelnü et* (...) *kule Jaan et* (.) *säidse miist ommaq Erästvere vallahh kess ommaq* (...) *`tahtnuva sedä raha `kašti `vällä `võttaq eij = olek = `kiäki saanuq* (Põlva)

Saarte murdes torkab materjalis silma eitavate lausete rohkus liitajavormi sisaldavate lausete hulgas (8–10).

(8) *uoatta kui* (...) *moo* (.) *isa `surri nuoorelt ää* (.) *naad elasis neli `oastad kuoos* (...) *`rohkem naad põle elan* (.) (Muhu)

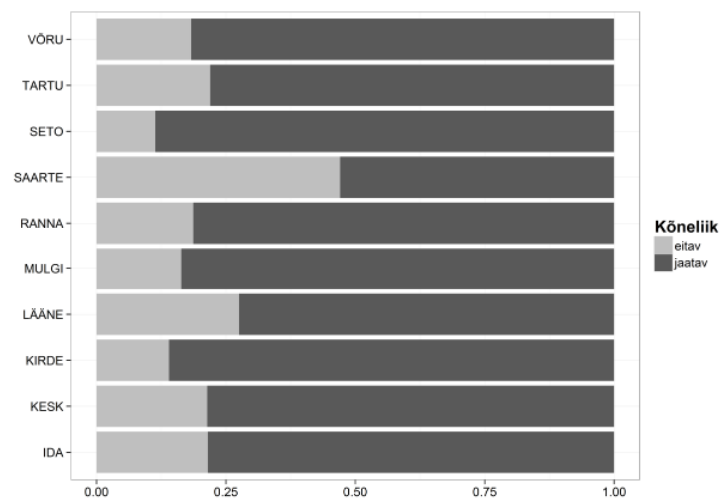
(9) *aga rahvas oln `ikka `jõrmu täüs ja põlõ `toehtn `mitte `uatama `tulla* (.) (Kihnu)

(10) *vanasti `tehti veel* (.) *polegid `nööpisi olnd* (...) *ri- e lönnast `tehti nööbid* (Reigi)

Kui vaadelda jaatavate ja eitavate lausete hulka materjalis (tabel 2 ja joonis 1), näeme, et saarte murdes on märgatavalt enam eitavaid lauseid *olema* ja *nud*-ühendite hulgas (47%) kui teistes murretes. Eitavate lausete hulk on mõnevõrra suurem ka läänemurdes (27%). Võrreldes muude murretega on eitavate liitajavormide osakaal madalam Seto (11%) ja kirdemurdes (14%). Seega on saarte murdes eitavate lausete osakaal liitaegade kasutuses suurem kui mujal; sama tendents on vähemal määral esil ka läänemurdes. Suurem liitaegade kasutussagedus saarte ja läänemurdes on niisiis vähemalt osaliselt seotud nende suurenenud kasutusega eituses.

Murre	Jaatav	Eitav	Eitus (%)
IDA	266	73	21,53
KESK	676	184	21,4
KIRDE	166	27	13,99
LÄÄNE	838	319	27,57
MULGI	516	101	16,37
RANNA	257	59	18,67
SAARTE	912	811	47,07
SETO	109	14	11,38
TARTU	334	94	21,96
VÕRU	397	89	18,31

Tabel 2. Eitavate lausete osakaal liitaegade kasutuses.

Joonis 1. Jaatuse ja eituse osakaal liitajavormides.

Pole selge, miks kasutatakse saarte murdes ja läänemurdes eitavates lausetes liitaegu sagedamini kui mujal, kas selle taga on samuti keelekontaktidest tingitud kasutusviisi laienemine või keelesisene areng. Selget paralleeli peamisest kontaktkeelest – rootsi keelest – käesoleva artikli autorid ei ole leidnud. Küll aga võib märgata, et valdav enamus saarte murde eitavatest liitaegadest on moodustatud eitussõna *pole* abil (nagu näidetes 8–10): 811st eitavast lausest oli eitus moodustatud *pole*-ga 703 juhul (87%), läänemurdes 319st lausest 123 juhul (39%). Ka E. Koit on eitussõna *pole* pidanud saarte murdes väga produktiivseks eitussõnaks (Koit 1963). Seega võib oletada, et saarte murdes on *pole* + *nud*-partitsiibi ühend kinnistunud eituskonstruksiooni nii, et seda kasutatakse üldiselt minevikuajale viidates, seega ka kontekstides, kus muidu kasutatakse lihtminevikku. Lihtmineviku eitusvormina on saarte murdes kirjeldatud eitussõna *es* ja konnegatiivse verbivormi ühendina (*es ole*), ent see moodustusmall on mingil määral taandunud (Hiiumaalt pea täielikult, Koit 1963) ning selle asemel kasutatakse ka üldisi põhjaeesti *ei* + *nud*-partitsiibi ühendeid (Lonn & Niit 2002). Võimalik, et muutused ajasüsteemi eitavate vormide moodustamisel on kaasa toonud ka *pole* + *nud*-ühendi kasutusala laienemise üldiseks mineviku eitusvormiks ning osalt selle tõttu on saagenenud liitajavormide kasutus saarte murdes.

6. Kokkuvõte

Täis- ja enneminevik kui naaberkeelte mõjul tekkinud ajakategooriad on olemas kõigis eesti murretes, ent nende kasutussageduses on suuri erinevusi. Kõrge liitaegade kasutussagedusega paistavad silma saarte murde ala ning Mulgi murde ala (eriti Karksi kihelkonna tekstid), madala sagedusega aga Seto murde ala ning kirde- ehk Alutaguse murre. Need alad on olnud ka intensiivsete lokaalsete keelekontaktide alad: saarte murde peamiseks kontaktkeeleks on olnud pikka aega rootsi keel, Mulgi alal läti keel, Seto alal vene keel ning kirdemurde alal osalt vene

keel, osalt teised läänemeresoome keeled. Seega vähemalt osaliselt peegelduvad sagedusandmetes ka kontaktkeelte mõjud. Samas on kõrge kasutussagedusega piirkondade tekstidest näha, et saarte murdes tuleneb osa kasutussagedusest eitavatest lausetest, kus *pole* on kinnistunud eitussõnana ning täisminevikku kasutatakse eituses lihtmineviku asemel. Karksis võib aga täheldada sagedast kvotatiivse perfektu ja pluskvamperfektu kasutust, mis võib olla seotud ka hoopis narratiivsete tekstide rohkusega uurimismaterjalis.

Lühendid

COP koopula
DEF definiitne
F naissugu
GEN genitiiv
INS instrumentaal
M meessugu
PFV perfektiiivne
PL mitmus
PRS olevik
PST minevik
PTCP partitsiip
SG ainsus
SUP supiin

Kirjandus

Alvre, Paul 2000: Kirderannikumurde ja vadja keele ühisjooni. – Jüri Viikberg (toim.), *Inter dialectos nominaque. Pühendusteos Mari Mustale 11. novembril 2000*, 1–13. (Eesti Keele Instituudi toimetised 7). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

- Ariste, Paul 1956:** Läänemere keelte kujunemine ja vanem arenemisjärk. – H. Moora (toim.), *Eesti rahva etnilisest ajaloost*, 5–23. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Ariste, Paul 1962:** Teiste läänemere keelte elemente Vaivara murrakuis. – *Emakeele Seltsi aastaraamat VIII*, 11–18.
- Arppe, Antti, Gaëtanelle Gilquin, Dylan Glynn, Martin Hilpert ja Arne Zeschel 2010:** Cognitive Corpus Linguistics: five points of debate on current theory and methodology. – *Corpora* 5(1), 1–27.
- Barlow, Michael & Suzanne Kemmer 2000:** *Usage-based models of language*. CSLI publications Stanford.
- Bod, Rens, Jennifer Hay ja Stefanie Jannedy 2003:** Introduction. – Bod, Rens, Jennifer Hay ja Stefanie Jannedy (toim.) *Probabilistic linguistics*, 1–10. Cambridge/ Massachusetts/London: MIT Press.
- Bybee, Joan 2010:** *Language, usage and cognition*. Cambridge University Press.
- Comrie, Bernard 1976:** *Aspect: An introduction to the study of verbal aspect and related problems*. Cambridge/London/New York/Melbourne: Cambridge University Press.
- Dahl, Östen 1995:** The Tense System of Swedish. – Rolf Thieroff (toim.), *Tense Systems in European Languages II*, 59–68. De Gruyter.
- Dahl, Östen 2014:** The perfect map: Investigating the cross-linguistic distribution of TAME categories in a parallel corpus. – Benedikt Szmrecsanyi ja Bernhard Wälchli (toim.), *Aggregating Dialectology, Typology, and Register Analysis*, 268–289. Berlin, Boston: De Gruyter.
- Dahl, Östen ja Maria Koptjevskaja-Tamm (toim.) 2001:** *Circum-Baltic Languages: Typology and Contact*. Volume 1: Past and Present, Volume 2: Grammar and typology. (Studies in Language Companion Series 54-55). John Benjamins Publishing Company.
- Divjak, Dagmar ja Stefan Th. Gries (toim.) 2012:** *Frequency effects in language representation*. Walter de Gruyter.

- Erelt, Mati 2013:** *Eesti keele lauseõpetus. Sissejuhatus. Õeldis.* (Tartu Ülikooli eesti keele osakonna preprintid 4). Tartu.
- Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael ja Silvi Vare 1995:** *Eesti keele grammatika I. Morfoloogia. Sõnamoodustus.* Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Gries, Stefan Th. ja Dagmar Divjak (toim.) 2012:** *Frequency effects in language learning and processing.* Walter de Gruyter.
- Haspelmath, Martin 2001:** The European Linguistic Area: Standard Average European. – Martin Haspelmath, Ekkehard König, Wulf Oesterreicher ja Wolfgang Raible (toim.), *Language Typology and Language Universals/Sprachtypologie und sprachliche Universalien/La Typologie des langues et les universaux linguistiques: An International Handbook/Ein internationales Handbuch/Manuel international*, 1492–1510. Berlin, Germany: de Gruyter.
- Heine, Bernd ja Tanja Kuteva 2006:** *The Changing Languages of Europe.* Oxford: Oxford University Press.
- Ikola, Osmo 1960:** Perfektin ja pluskvamperfektin synnystä. – *Virittäjä*, 364–368.
- Juhkam, Evi 1983:** Rootsipärane objekt eesti murretes. – *Keel ja Kirjandus* 3, 122–125.
- Juhkam, Evi 1992:** Eestirootslastest. – *Keel ja Kirjandus* 7, 394–402.
- Juhkam, Evi 1998:** *Eesti-rootsi murdekontaktid.* Käsikirjaline magistritöö Tallinna Ülikoolis.
- Juhkam, Evi 2009:** Eestirootsi refleksiivverbi mõjust eesti murrete verbikasutusele. – Marja Kallasmaa & Vilja Oja (toim.), *Kodu keel ja keele kodu. Pühendusteos Helmi Neetarile 75. sünnipäevaks 29. jaanuaril 2009*, 57–69. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Juhkam, Evi 2012:** *Harju-Madise murrak.* Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

- Kalnača, Andra 2015:** *A Typological Perspective on Latvian Grammar*. de Gruyter Mouton.
- Kask, Arnold 1984:** *Eesti murded ja kirjakeel*. Tallinn: Valgus.
- Kehayov, Petar, Liina Lindström ja Ellen Niit 2011:** Imperative in interrogatives in Estonian (Kihnu), Latvian and Livonian. – *Linguistica Uralica* 2, 81–93.
- Klaas-Lang, Birute ja Miina Norvik 2014:** Balti areaali tüpoloogilisi sarnasusi morfosüntaksi valdkonnas. – *Keel ja Kirjandus* 8-9, 590–608.
- Koit, Enn 1963:** Eitus saarte murdes. – *Nonaginta: Johannes Voldemar Veski 90. sünnipäevaks 27. juunil 1963*, 136–147. (Emakeele Seltsi toimetised 6). Tallinn.
- Koptjevskaja-Tamm, Maria ja Bernhard Wälchli 2001:** The Circum-Baltic Languages: An Areal-Typological Approach. – Östen Dahl ja Maria Koptjevskaja-Tamm (toim.), *Circum-Baltic Languages: Typology and Contact, Volume 2: Grammar and Typology*, 615–750. (Studies in Language Companion Series 55). Amsterdam, Netherlands: Benjamins.
- Kortmann, Bernd 2010:** Areal variation in syntax. – Peter Auer ja Jürgen E. Schmidt (toim.), *Language and Space: An International Handbook of Linguistic Variation. Theories and Methods*, 837–864. Berlin/New York: De Gruyter.
- Laakso, Johanna 2001:** The Finnic languages. – Östen Dahl ja Maria Koptjevskaja-Tamm (toim.), *Circum-Baltic Languages*, vol. I: Past and Present, 179–212. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Laanest, Arvo 1975:** *Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Laanest, Arvo 1986:** *Isuri keele ajalooline foneetika ja morfoloogia*. Tallinn: Valgus.
- Larsson, Ida 2009:** *Participles in time. The Development of the Perfect Tense in Swedish*. (Nordistica Gothoburgensia 29). Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Lindström, Liina, ilmumas:** Seto lause põhijooned. – Karl Pajusalu, Sulev Iva, Andreas Kalkun ja Ergo-Hart Västriik

- (toim.), *Setomaa III: Keel, folkloor ja tänapäeva kultuur*. Seto Instituut.
- Lindström, Liina, Kristel Uihoaed ja Virve-Anneli Vihman 2014:** Varieerumine *tarvis-/vaja*-konstruktsioonides keelekontaktide valguses. – *Keel ja Kirjandus* 8-9, 609–630.
- Lonn, Varje ja Ellen Niit 2002:** *Saarte murde tekstid*. (Eesti murded VII). Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Metslang, Helle 1993:** Verbitarind ajatähendust väljendamas. – *Virittäjä* 2, 203–221.
- Metslang, Helle 1997:** On the use of the Estonian past tense forms through the last one hundred years. – Mati Ereht (toim.), *Estonian: typological studies II*, 98–145. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 8). Tartu.
- Metslang, Helle 2009:** Estonian grammar between Finnic and SAE: some comparisons. *STUF: Sprachtypologie und Universalienforschung* 62 (1-2). 49.
- Muižniece, Liena, Helle Metslang ja Karl Pajusalu 1999:** Past participle finitization in Estonian and Latvian. – Mati Ereht (toim.), *Estonian: typological studies III*, 128–157. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 11). Tartu.
- Must, Mari 1965:** Vene-eesti kakskeelsus Kirde-Eestis. – H. Moora ja L. Jaanits (toim.), *Slaavi-läänemeresoome suhete ajaloost*, 107–131. Tallinn: Eesti Raamat.
- Must, Mari 1987:** *Kirderannikumurre. Häälikuline ja grammatiline ülevaade*. Tallinn: Valgus, Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Must, Mari 2000:** *Vene laensõnad eesti murretes*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Norvik, Piret 2000:** Kirderannikumurde sõnavaralisi suhteid. – Jüri Viikberg (toim.), *Inter dialectos nominaque. Pühendusteos Mari Mustale 11. novembril 2000*, 184–201. (Eesti Keele Instituudi toimetised 7). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Pajusalu, Karl 1999:** Lõunaeesti murdekeskused ja -perifeeriad. – Karl Pajusalu ja Tõnu Tender (toim.), *Õdagumeresoomõ veeremaaq. Läänemeresoome perifeeriad*, 65–79. (Võro Instituudi toimõtiseq 6). Võro.

- Pajusalu, Karl, Tiit Hennoste, Ellen Niit, Peeter Päll, Jüri Viikberg 2009:** *Eesti murded ja kohanimed. 2.*, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Pall, Valdek 1982:** Idamurde vahekorraast naabermurretega ja vadja keelega. – *Keel ja Kirjandus* 5, 246–251.
- R Development Core Team 2013:** R: A Language and Environment for Statistical Computing. R Foundation for Statistical Computing. <http://www.R-project.org/>.
- Sedrik, Meeli 1999:** Hiiu murraku kontaktidest eestirootsi murretega. Taustast. – Karl Pajusalu ja Tõnu Tender (toim.), *Õdagumeresoomõ veeremaaq. Läänemeresoome perifeeriad*, 140–151. (Võro Instituudi toimõtisõq 6). Võro.
- Serebrennikov, B.A. 1959:** Pluskvamperfekti ja perfekti päritolu probleemist läänemeresoome keeltes. – *Emakeele Seltsi aastaraamat IV* (1958), 249–255.
- Seržant, Ilja A. 2012:** The so-called possessive perfect in North Russian and the Circum-Baltic area. A diachronic and areal account. – *Lingua*, 356–385.
- Seržant, Ilja A. 2015:** The Independent Partitive as an Eastern Circum-Baltic isogloss. – *Journal of Language Contact* 8, 341–418.
- Suhonen, Seppo 2000:** Kirderannikumurde suhted naaberkeeltega. – Jüri Viikberg (toim.), *Inter dialectos nominaque. Pühendusteos Mari Mustale 11. novembril 2000*, 362–374. (Eesti Keele Instituudi Toimetised 7). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Szmrecsanyi, Benedikt 2013:** *Grammatical variation in British English dialects: a study in corpus-based dialectometry*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tommola, Hannu 2000:** On the perfect in North Slavic. – Östen Dahl (toim.), *Tense and Aspect in the Languages of Europe*, 441–478. (Empirical Approaches to Language Typology 20). Berlin: De Gruyter.
- Uiboed, Kristel 2010:** Ühendverbid eesti murretes. – *Keel ja Kirjandus* 1, 17–36.

- Uiboaed, Kristel 2013:** *Verbiühendid eesti murretes*. (Dissertationes philologiae estonicae universitatis tartuensis 34). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Uiboaed, Kristel, Cornelius Hasselblatt, Liina Lindström, Kadri Muischnek ja John Nerbonne 2013:** Variation of verbal constructions in Estonian dialects. – *Literary & Linguistic Computing* 1, 42–62.
- Univere, Aili 1988:** Idamurre. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 32 (1986), 59–93.
- Vaba, Lembit 1997:** *Uurimusi läti-eesti keelesuhetest*. Tallinn-Tampere: Eesti Keele Instituut, Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- Vaba, Lembit 2011:** Kuidas läti-eesti keelekontakt on mõjutanud eesti murdekeele grammatikat ja sõnamoodustust. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 56 (2010), 204–246.

Liina Lindström, Maarja-Liisa Pilvik, Mirjam Ruutma, Kristel Uiboaed: Minevigu liitaigõ pruukmisõst eesti murdin kiili kokkoputmisõ valgusõn

Kirotusõn kaias eesti keele minevigu liitaigõ – täüs- ja inminevigu – pruukmissagõhust eesti murdidõ korpusõ morfoloogilidsõlt märgendedüisi tekste perrä. Uurminõ põhandus 6242 *olõma* ja *nuq*-kesksõnaga tettül minevigu liitaomoodul. Sagõhusteedüst kaias kolmõn liinin – murdõ, murragu (kihlkunna) ja külä perrä. Sagõhusõ perrä tulõ vällä, et saari ja Mulgi murdõn pruugitas keskmädsest hulga inämb minevigu liitaigõ; a Alutaguse ehk põhahummogumurdõn ja Seto keelen hulga veidemb ku muial. Esiqugsutsilõ pruukmissagõhuisilõ otsitas seletüisi kiili kokkoputmiisist, minkast tähtsambäq omma kokkoputmisõq roodsi, vinne ja läti keelega, a ka õdagumeresoomõ kiiliga (vadža, soomõ, ingerikafala). Roodsi keele mõtusõst või ollaq tegünüq pruukmissagõhusõ nõsõminõ saari murdõn ja kuigivõrd ka õdagumurdõn. Läti kiil või ollaq mõotanuq suurõmbat pruukmissagõhust Mulgimaal. Vinne kiil om olnuq rohkõmb pruuk-

missagõhusõ vähändäjä mõoga Setomaal ja põhahummogu-murdõ (Alutaguse) maiõ pääl. Pruukmissagõhusõ nõsõmisõ takan või ollaq ka määnegi kimmäs pruukmisviis: Mulgin (esiqeränis Karksin) om matõrjaali hulgan pallõ jutustavat teksti ni liitaigõ sakõ tarvitaminõ om kõüdet kaudõdsõ tähendüse edesiandmisõga; saari murdõn tulõ vällä eitõslausidõ suur osakaal minevigu liitaigõ pruugin.

Tähüssõnaq: täüsminnevaig, inneminnevaig, eesti murdõq, sagõhus, korpusõ perrä murdõuurminõ, keelekontaktiq

Märksõnad: perfekt, pluskvamperfekt, eesti murded, sagedus, korpusõhine murdeuurimine, keelekontaktid

Liina Lindström, Maarja-Liisa Pilvik, Mirjam Ruutma, Kristel Uiboaed: The use of the compound past tenses in Estonian dialects in the light of language contacts

The article examines the usage frequencies of a contact-induced phenomenon in Estonian, namely the compound past tenses (perfect and pluperfect) using dialectal data from the morphologically annotated part of the Corpus of Estonian Dialects. The analysis is based on 6242 occurrences of the compound tense constructions with the finite verb *olema* 'to be' and *nud*-participle. Frequency data is analysed on three levels: by dialects, by parishes and by villages. Frequencies reveal that the speakers of Insular and Mulgi dialects use considerably more compound past tenses than those of other Estonian dialects; Northeastern and Seto dialects, in turn, exhibit a dispreference for the compound tenses. The differences in usage frequency are examined in the light of local language contacts, the most important of which are Swedish, Russian and Latvian. Contacts with Swedish have probably increased the use of compound tenses in Insular dialect and partly also in Western dialect; Latvian has done the same in the Mulgi dialect region. Russian,

however, has had a decreasing effect, especially in the Seto dialect area. Frequencies also reflect the prevalence of a certain function of the compound tenses in some region: in Mulgi (especially in Karksi) dialect, the abundant use of the quotative perfect in narrative texts can be observed; Insular dialect stands out with proportionally greater-than-average amount of past negated clauses. Both are extended functions of the compound past tenses, which have affected the usage frequency in specific areas.

Keywords: perfect, pluperfect, Estonian dialects, frequency, corpus-based dialectology, language contacts

Liina Lindström, Maarja-Liisa Pilvik,
Mirjam Ruutma, Kristel Uiboed
Tartu Ülikool, Ülikooli 18, 50090 Tartu
liina.lindstrom@ut.ee, maarja-liisa.pilvik@ut.ee,
mirjam.ruutma@ut.ee, kristel.uiboed@ut.ee,